PROBLEM DAVRANIŞLARIN AZALTILMASINDA AŞIRI DÜZELTME YÖNTEMİNİN KULLANILMASI

* Dr. Bülbin Sucuoğlu
** Ar.Gör. Nuray Kanık

Zihinsel özürlü ve otistik bireylerde gözlenen davranış problemlerinin azaltılması veya ortadan kaldırılmasında yaygın olarak kullanılan Aşırı Düzeltme (overcorrection), problem davranışların çevresel etkilerinin aşırı şekilde düzeltilmesi veya davranışın çıktığı ortamda olması gereken şeklinin yaptırılması olarak tanımlanan pratik ve etkili bir ceza yöntemidir (Foxx, 1982). Tanımda da görüldüğü gibi yöntem iki şekilde uygulanabilmektedir (Foxx ve Azrin, 1973): I. Onarıcı Aşırı Düzeltme (Restitutional Overcorrection) : Problem davranışın çevre ile ilgili sonuçlarının düzeltilmesinin hedef alındığı bu tip aşırı düzeltmede, yapılan düzeltmenin derecesi normalden fazla olmalıdır. Problem davranışı tükürme olan bireye, ağzının, tükürdüğü yerin ve tüm çevresinin sildirilmesi onarıcı aşırı düzeltmeye örnek olarak verilebilir. 2. Olumlu Aşırı Düzeltme (Positif Overcorretion) : Yöntemin bu tür uygulaması ise, problem davranışın o ortam içinde olması gereken şeklinin bireye yaptırılması olarak uygulanmaktadır. Olumlu Aşırı Düzeltmeye örnek olarak, duvarları çizen çocuğa kağıt kalem verilerek, bazı şekilleri kopye ettirmek verilebilir.

Farklı problem davranışlara uygulanabilen aşırı düzeltme yöntemi, doğrudan problem davranışı hedef almakta ve davranış üzerinde etkili olarak hızlı bir değişikliğe yol açmaktadır (Foxx ve Azrin, 1973).

Bu yöntemi uygularken, "Hayır.. ..... yapma" sözel uyarısının arkasından birey fiziksel olarak yönlendirilerek (Physical Guidance), davranışın istendik şeklinin yapılması sağlanmaktadır. Yöntem, sözel uyarının verilmesi, o anda yapılan etkinliğin durdurulması, istendik davranış içinde sözel uyarı verilmesi, istendik davranışın fiziksel yönlendirme ile yaptırılması, yarıda bırakılan etkinliğe dönülmesi aşamalarından oluşmaktadır (Epstein ve ark., 1974). Yöntemin, problem davranışın hemen arkasından hızlı bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Foxx, 1982). Problem davranışı takip eden hızlı bir uygulama ile, bireyin davranışının sonuçlarıyla ödüllen-mesinin engellenmesi ve hızdan rahatsız olarak bu rahatsızlığı yaşamamak için davranıştan vazgeçmesi beklenmektedir.

Aşırı düzeltme yöntemi birçok ortamda kolayca uygulanabilmesine rağmen, olumlu olumsuz yan etkilerinin ve genelleştirme problemlerinin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Yöntemin en önemli sakıncalarından birisi, bazı problem davranışlar için uygulama süresinin çok uzun olabilmesidir. Bu sakıncasına rağmen, bu yöntem otistik ve zihinsel özürlü bireylerin normalleştirme (norma-

* *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Anabilim Dalı*
** *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Anabilim Dalı*

lization) sürecinde oldukça önemli yer tutmaktadır, çünkü özürlü bireyi normal bireyden farklılaştıran problem davranış durdurulmakta, aynı zamanda istendik davranış bireye kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, aşırı düzeltme yönteminin otistik bir çocuğun bir problem davranışı üzerindeki etkisini gözlemek amaçlanmıştır. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Birimine devam eden otistik bir çocuğun "ellerini ağzına sokma" davranışı için aşırı düzeltme yöntemi uygulanarak davranışta meydana gelen değişiklik gözlenmiştir.

Yöntem

Denek : A, 7 yaşında erkek, Özel Eğitim Biriminde haftada iki kez bireysel eğitim programlarına devam eden bir çocuktur. Bir üniversite hastanesinin ilgili bölümünde "otistik" tanısı konmuş olan A için test ortamında ilişki kurmayı reddettiği için herhangi bir standart test uygulanamamıştır. Yapılan gözlemler sonucunda, ellerini sallama, gülme, yere yatma ve ellerini ağzına sokma gibi problem davranışlarının olduğu belirlenmiştir. Bu davranışlar arasında, "ellerini ağzına sokma ve ağzında tutma" davranışının, A'nın elini sürekli ağzında tutması nedeniyle birçok beceriyi öğrenmesini engellediği, sürekli akan sal-yanın giysilerini ıslattığı, bu görünüşün çevreyle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği gözlenmiştir. A'nın annesi "ellerini ağzına sokma" davranışından çok rahatsız olduklarını, bu davranışı engellemek için ortam dışı bırakma, görmemezlikten gelme gibi yöntemleri kullandıklarını, zaman zaman A'nın ellerine vurduklarını, sözel olarak uyardıklarını ancak davranışta hiçbir değişiklik olmadığını ifade etmiştir.

Uygulama

Başlangıç Değerlendirmesi: A'nın ağzına sokma davranışı işlevsel olarak "bir elini ağzına götürme, en az bir parmağını ağzına sokma ve ağzında tutma" olarak tanımlanmıştır. Buna bağlı olarak her elini ağzına götürmesi, bir veya birkaç parmağını ağzına sokması, bir problem davranış olarak kabul edilmiştir.

Problem davranış için başlangıç değerlendirmesi (baseline), birimde ve evde olmak üzere iki aşamada yapılmıştır. Birimde yapılan değerlendirme, çocuğun yapılandırılmış ortamda eğitimciyle birlikte olduğu bir saat süresince yapılmış, arka arkaya, üç günde yapılan gözlemler sonucunda davranışın 10,16,18 kez, saatte ortalama 15 kez çıktığı belirlenmiştir. Davranışın ev ortamında değerlendirilmesi anne baba tarafından yapılmıştır. Davranışın yoğun olarak çıkması nedeniyle anne babanın gözlem yapmasının kolaylaştırılması amaçlanmış, değerlendirmede aralıklı zaman örneklemesi (time sampling) yöntemi kullanılmasına karar verilmiş, bu değerlendirme yöntemi anne babaya açıklanmıştır. Aralıklı zaman örneklemesi yöntemine göre, her saatin ilk 20 dakikası gözlem süresi olarak belirlenmiş, bu süre içinde gözlemin kaydedilmesi için aileye "Davranış Gözlem Formu" verilerek formu üç gün içinde doldurmaları istenmiştir. Gözlem sonucunda anne-baba, davranış sayılamayacak kadar çok çıktığı için formu dolduramadıklarını ifade etmişlerdir.

Yöntem seçilmesi ve uygulama süreci : Ellerini ağzına sokma davranışı için karşıt yöntem olarak aşırı düzeltme yönteminin "Onarıcı Aşırı Düzeltme" tipi (Restitutional Overcorrections) seçilmiştir. Buna göre A, her elini ağzına soktuğu zaman yüksek sesle "Hayır, elini ağzına sokma" uyarısının verilmesi, A'nın hızla tuvalete götürülerek sert bir şekilde ağzının yıkanması, tekrar göz kontağı

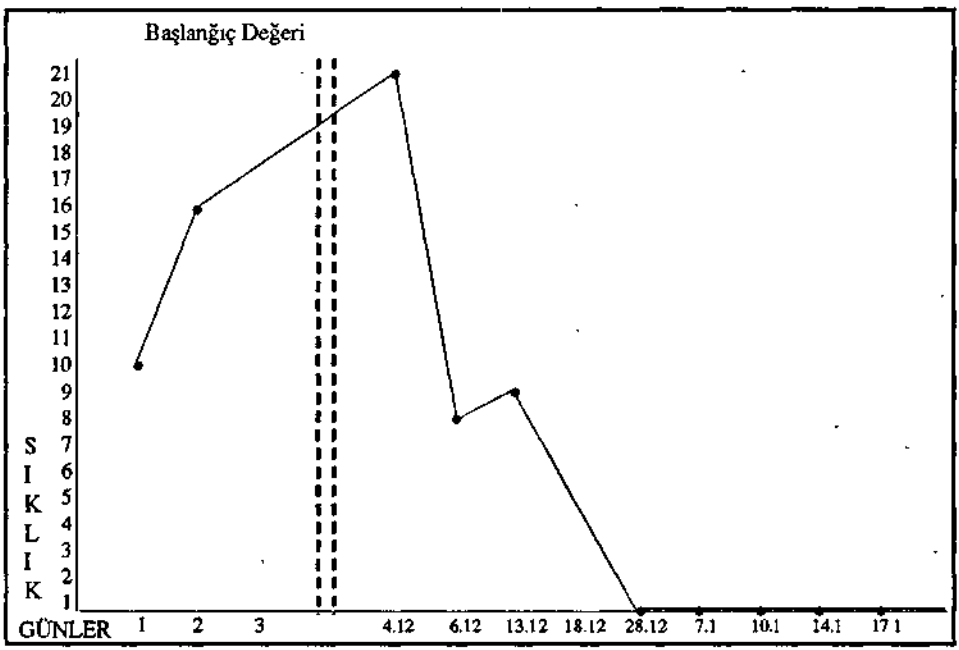
kurularak "ellerini ağzına alma" uyarısının verilmesi ve yarıda bırakılan etkinliğe devam edilmesi yöntem olarak benimsenmiştir. Bu aşamada anne babaya aşırı düzeltme yöntemi, yöntemin seçilme nedeni, avantaj ve dezavantajları, yöntem ile ilgili uygulama zorlukları açıklanarak uygulama için izin alınmıştır. Uygulama birimde ve evde olmak üzere iki aşamalı planlanmıştır.

Yöntem, birim çalışması sırasında davranışın ortaya çıktığı her zaman uygulanmış ve davranıştaki değişiklik kaydedilmiştir. Uygulama iki hafta süresince sadece birimde yapılmış, birimdeki sonuçlara göre evde başlanmasına karar verilmiştir. İki haftalık uygulamayı anne babanın gözlemesi sağlanmış, gözlem sırasında anne babanın yöntem ile ilgili soruları cevaplanmıştır. Birimdeki uygulama süresinde problem davranışta azalma olduğu, istenmeyen yan etkilerin olmadığı gözlendikten sonra evde uygulamaya başlanmıştır. Uygulama sırasındaki gözlemlerini kaydetmeleri için anne babaya bir form verilmiştir.

Sonuçlar

Özel Eğitim Biriminde yapılan beş saatlik (2.5 hafta) uygulama sonucunda, başlangıç değerlendirmesi 15 olan problem davranışın azalarak sıfıra indiği, sonraki haftalarda ise tamamen ortadan kalktığı gözlenmiştir. Yöntemin uygulanmaya başladığı ilk haftada davranışın sıklığı başlangıç değerlendirmesinin üstüne çıkarak 26'ya yükselmiş, ancak daha sonra hızlı ve tutarlı bir şekilde azalmıştır (Şekil 1).

Evde yapılan uygulama sonuçları anne babanın gözlem formlarından elde edilmiştir. Anne baba, davranışın evde çok hızlı bir şekilde azaldığını, evdeki uygulamanın birinci haf-

Şekil 1: A'nın problem davranışının yapılandırılmış ortamda aşırı düzeltme yöntemiyle azalmasını gösteren grafik.

tasında davranışın ortadan kalktığını formda belirtmişler, ancak azalma ile ilgili günlük sayısal veri getirememişlerdir. A'nın ellerini ağzına sokma davranışı artık birim çalışmaları sırasında hiç gözlenmemektedir. Anne baba davranışın evde çok seyrek olarak ortaya çıktığını, A'nın elini ağzına yaklaştırarak kendisine "elini ağzına sokma" dediğini ve tekrar çektiğini ifade etmişlerdir.

Tartışma

Bu çalışmada otistik bir çocuğun "ellerini ağzına sokma" davranışı, aşırı düzeltme yöntemiyle azaltılmaya çalışıl-mıştır. Yöntemin uygulama aşamasına anne babanın katılımı sağlanarak, birimde ve evde paralel bir şekilde uygulanması ile davranışın ortadan kalktığı gözlenmiştir. Bu sonuç, aşırı düzeltme yönteminin farklı davranışlar üzerindeki etkisinin incelendiği araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Foxx ve Azrin, 1972, 1973).

Özürlü bireylerin çevreleriyle etkileşimini etkileyen faktörlerden biri de çocuğun farklılığının, özürünün görülebilirliğidir. Bu çalışmada anne A'nın ellerini ağzına sokma davranışı ile elleri, ağzı, çenesi ve giysilerinin sürekli ıslandığını, bu nedenle diğer kişilerin onunla ilişki kurmak istemediklerini açıklamıştır. Ancak, yöntemin uygulanmasıyla problem davranış ortadan kalkmış, yöntemin olumlu bir yan etkisi olarak A'nın sosyal ilişkilerinde artma olduğu anne baba tarafından belirtilmiştir. Davranışın ortadan kalkmasıyla A'nın görünüşü değişmiş böylece diğer çocuklarla olan görünüşteki farkı ortadan kalkmıştır.

Anne babaların eğitime aktif katılımları özellikle "problem davranışların azaltılması" programlarındaki başarıyı arttırmaktadır (Risley, 1969; Olson ve Roberts, 1987; Love, 1990). Bu çalışmada da problem davranış için seçilen yöntemin amacı, uygulanması, uygulama sonucuyla ilgili beklentilerin anne babaya açıklanması, anne babanın birimde gözlem yapmalarının sağlanması ile eğitimde birim-ev paraleliği sağlanmaya çalışılmıştır. Anne babanın programa aktif katılımıyla A'nın problem davranışı ortadan kalkmıştır.

KAYNAKÇA

Epstein, L.H., Doke, L.A., Sajwaj, T.E., Sorrel, S., Rimmer, B. (1974). Generality and side effects of overcorrection **Journal of Applied Behavior Analysis**, 7, 385-390.

Foxx, R.M., Azrin, N.H. (1972) Restitution : A method of eliminating aggressive-distruptive behavior of retarded and brain damaged patients, **Behavior Research and Therapy**, 10, 15-27.

Foxx, R.M., Azrin, N.H. (1973). The elimination of autistic self stimulatory behavior by overcorrection **Journal of Applied Behavior Analysis**, 6, 1-14.

Foxx, R.M. (1982). **Decreasing behaviors of severaly retarded and autistic persons.** Illinois: Research Press.

Forehand, R.L., Mcmahan, R.J. (1981). **Helping the noncopliant child:** A clinician's guide to parent training. New York: Guilford Press.

Love, S.R., Matson, L.L., West, D. (1990). Mothers as effective therapist for autistic children's phobias **Journal of Applied Behavior Analysis**, 23, 379-385.

Olson, R.L., Roberts, M.W. (1987). Alternative treatments for siblings aggression. **Behavior Therapy**, 18, 243-250.

Risley, T.R. (1986). The effects and side effects of punishing the autistic behaviors of a defiant child. **Journal of Behavior Analysis**, 1, 21-34.